

Željka Čorak

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Temeljenje krova. Crkva arhitekta Zlatka Hanžeka u Hrgovima Donjim, Bosanska Posavina

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

predan 8. 9. 2003.

Sažetak

Arhitekt Zlatko Hanžek izgradio je u Hrgovima Donjim, u Bosanskoj Posavini, modernu crkvu u kojoj se prepoznaje nadahnuće tradicionalne posavske arhitekture. Prilog analizira njezine oblikovne ele-

mente i na temelju te analize vrednuje je kao jedno od ponajboljih ostvarenja suvremene hrvatske sakralne arhitekture.

Ključne riječi: Hrgovi Donji, Bosanska Posavina, Zlatko Hanžek, crkva, suvremena arhitektura

Život traje iz odnosa memorije i projekcije. Isto vrijedi za svaki njegov prostorni okvir. Napetost i ravnoteža između jednoga i drugoga potrebni su oblikovni poticaji. Manjak jednoga od njih može se očitovati kao stanovita kriza ili umor formulacije. Od takve krize ili umora znaju, za neko vrijeme, trpjeti cijeli funkcionalni i oblikovni rodovi. Tako vjerojatno cijelu suvremenu civilizaciju obilježava zaborav svetog. Ne samo u doslovnom, religijskom smislu, nego u smislu doživljaja stvarnosti: ona je s jedne strane hiperfunkcionalizirana, a s druge virtualizirana. Njezina svjetlost i tama krivotvorene su podilazećom rasvjetom: onom koja dokida zvjezdano nebo, a time djelomično i moralni zakon. Ako ove rečenice i shvatimo kao slikovito pretjerivanje, dodajmo im ipak da je taj zaborav usklađen s formuliranjem prostora (bez onoga »između« i »mimo«). Prostor namijenjen nekoj svrsi zahtijeva efikasnu prisutnost. Prostor svetoga, pak, zahtijeva »prisutnost odsutnosti«. Njegova je svrha put u sebe i u nebo, a to je u isto vrijeme i otvaranje puta prema bližnjemu. On je, dakle, »mašina za mijenjanje mjerila«, svemirska lađa, transformator ovostranog u onostrano, i obratno. Gotovo bi se moglo reći da je njegova funkcija disfunkcija. Dakako da je teško sagraditi prostor koji postavlja tako složene zahtjeve. Jer njegove formule više nisu spontane. Stoga danas graditelji crkve često pribjegavaju bilo predlošcima prošlosti, bilo oblikovnim bizarnostima koje bi imale stvoriti »iznimna zdanja«, odnosno »zdanja za iznimno.« U prvom slučaju ponekad se vraćanjem na zamišljenu jednostavnost ranih kršćanskih dvorana (bez njihova rizika i autentične povijesne mladosti) ne postiže mnogo više od formalne jednostavnosti industrijskih hala. A u drugome ostvaruje se prostor rastresenosti, da ne kažemo ispraznosti, u

kojem nabranje i zbranje, možda i umjetničkih pojednosti, ne dovodi do potrebne sinteze.

Prisutnost/odsutnost, samoća/zajedništvo kao jedinstvene prostorne zadaće svojim prividnim proturječjem izazivaju moderan jezik, ali se i opiru o milenijsko pamćenje. Crkva je prostor zgusnute molitve, nataložene energije, baštinjenih ulaganja u dobro. Svojim liturgijskim zadanostima i civilizacijskom opredjeljenjima ona već donosi stanovite elemente rasporeda, smjerove kretanja. Sakralna gradnja pretvara univerzalno u lokalnu baštinu, kao što lokalnom otvara put u univerzalno. Crkva u Hrgovima Donjim¹ u Bosanskoj Posavini, arhitekta Zlatka Hanžeka,² u svom malenom volumenu obnavlja mnoga pitanja suvremene sakralne gradnje. Izvedena je između 1988. i 2001. godine. U tlocrtu je četverokut raščlanjen na tri dijela. Samo dvorani crkve prethodi trijem na četiri snažna stupa. Na istočnoj strani četverokut je poprečno podijeljen pregradnim zidom s plitkom segmentnom apsidom.³ Iza njega ostaje sakristija i ostali servisni prostori.

Shema kretanja veoma je jednostavna: longitudinalni smjer prema svetištu. To je zapadna dinamika sakralnog prostora – put prema cilju, ili, moglo bi se reći, aktivistički životni kôd. Ipak, bez obzira na maleni volumen i jasnoću smjera postoje neki elementi njegova nijansiranja i gradacije. To je najprije prostor za okupljanje i zastajanje u trijemu, pripremni i završni, faza različite dinamike. I napokon to je suptilno pretvaranje hoda u pogled, preobrazba horizontale u vertikalnu, snažne metaforične vrijednosti: na mjestu svetišta otvara se staklena prizma u krovu, koja pogled i misao odvodi prema gore.

Presjek crkve pokazuje zanimljiv odnos niskog zida i visokog, strmog krovišta. Okomit, ravan zid bočno je jedva viši

Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, 1987.–2001.

Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, 1987–2001

od ulaznog portala, dok mu na stranama portala i svetišta visinu pruža uzlaz zabata. Na susretu ravne i kose plohe, od kojih je prva žbukana a druga drvena, provučene su uzdužne vrpce niskih prozora. Prostor crkve karakterizira apsolutna nadmoć gornje strane, poput neke goleme količine neba.

Volumen crkve vrlo jasno pokazuje narav unutrašnjeg zbivanja. Nisko zdanje vrlo visokoga krovništva – što pruža veoma izražajnu sliku – raščlanjeno je u dva dijela. Nad ulaznim trijemom, kojemu četiri moćna stupa daju plastički naglasak, igru svjetla i sjene i karakter hrama, krovništvo je suženo i sniženo. Njegova, u dojmu, golema masa nad dvoranom crkve probijena je staklenom prizmom: ona odmah napominje žarište prostornog zbivanja, uvodi svjetlost, vrlo obzirno podsjeća na motiv zvonika.

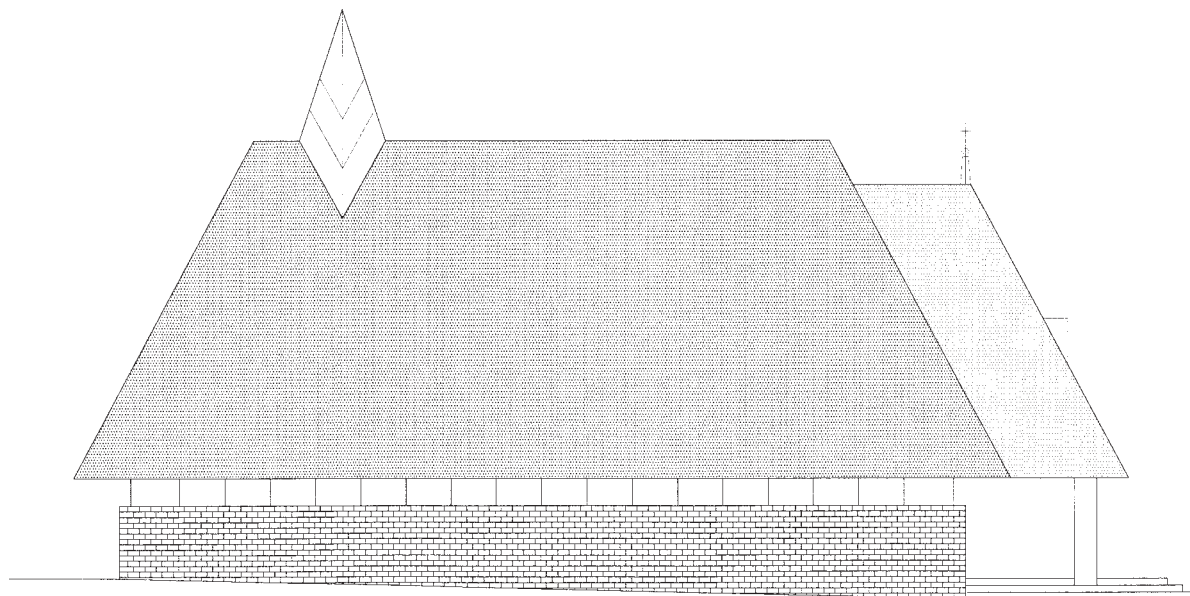
Oplošje volumena, osim spomenutim vrpcama prozora, rastvoreno je i strogim, pravokutnim ulaznim portalom i polukružnom prozorskom lunetom u krovništu zapadnog pročelja. Poput neke geometrijske brojanice, izredali su se likovi a ujedinila ih je disciplina.

Izvana gledano, i zidovi i krovništvo crkve obloženi su jedinstvenim materijalom, svjetlijom i tamnijom opekom, modifikacijom zemlje.

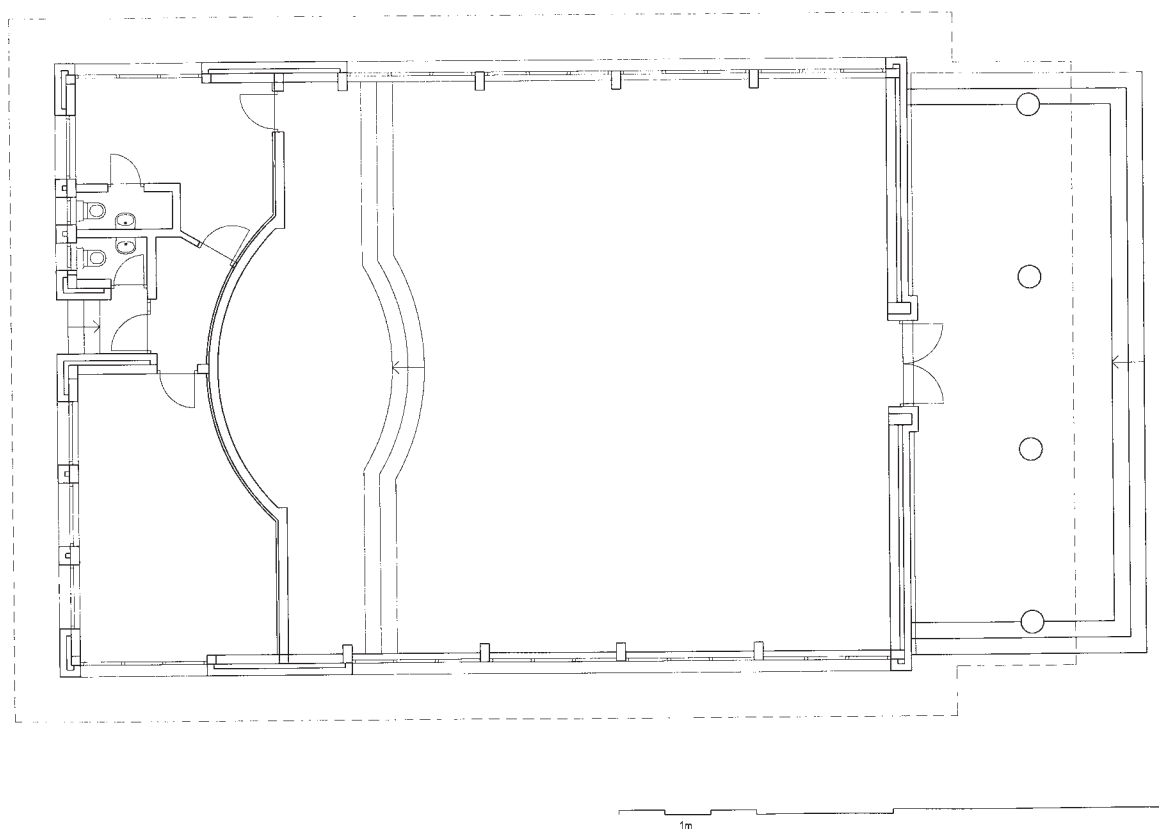
Raskoš ove jednostavne i skromne crkve nalazi se u drvenom kosturu na kojem počiva krovništvo, s bogatim varijacijama motiva polukruga i trokuta, dojmive ritmičke igre i plastičkih efekata, gotovo kaleidoskopske živosti i prozračnosti.

Ključ za oblikovanje ove crkve, koja je moderna bez ustupaka, nalazi se oko nje same. Kao da je okolina uvjetovala svaki od njezinih elemenata. U svojim proporcijama ona najprije nosi spomen na drvenu posavsku arhitekturu, na male kuće visokih strmih krovova. Ravničarski, zemljani pejzaž iskazan je u građevnom materijalu, opeci na vanjštini crkve. Taj vodoravni vidik, s velikim nalijeganjem neba, usklađen je s formatom i vrpčastim, tekućim karakterom prozora.

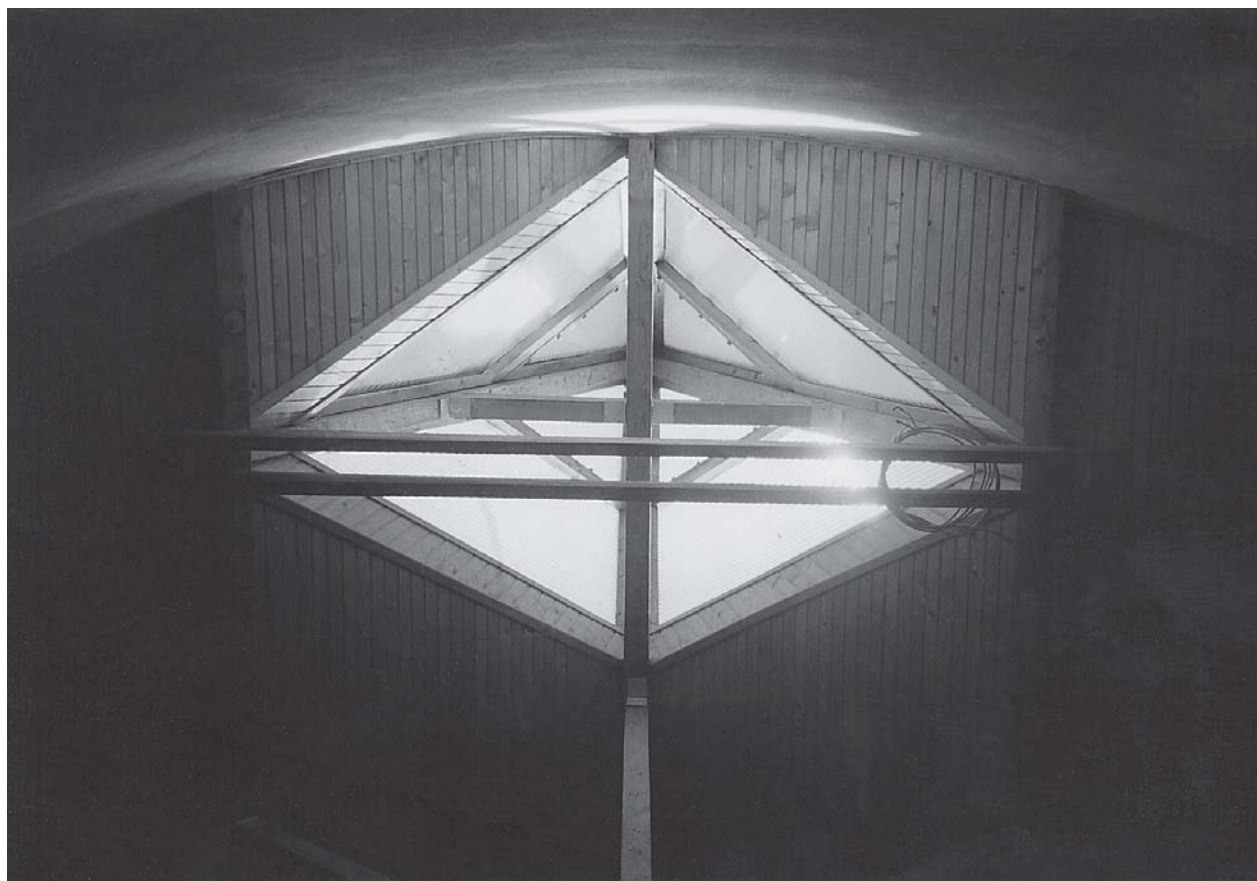
Najjača i najljepša pak poveznica s lokalnom graditeljskom baštinom nalazi se u poetičnom oblikovanju drvene konstrukcije krovništva. Crkva se nalazi na groblju. Neobični drveni križevi, upravo snažne skulpture, drvene rezbarene grede koje obrubljuju grobove, činili su ovo groblje prvorazrednim etnografskim spomenikom. Nažalost, ta drvena građa propada a globalni kič preplavljuje i ovo skrovito mjesto. Ipak, još iza crkve stoji stara grobljanska kapelica otvorena drvenoga krovništva, a konstrukcija toga krovništva svakako je mogla biti poetični nagovor i nadahnuće suvremenoj arhitektonskoj kreaciji – što je u Hanžekovu djelu i doživjela.

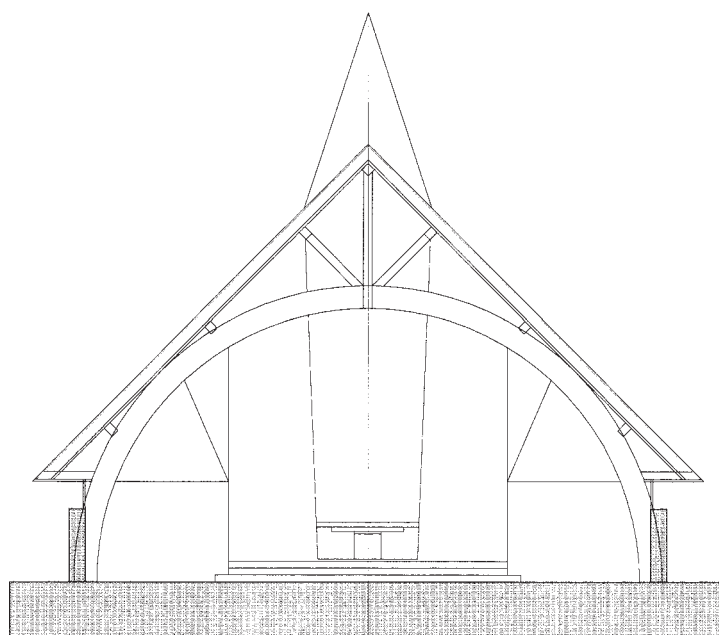
Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, pogled
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, view

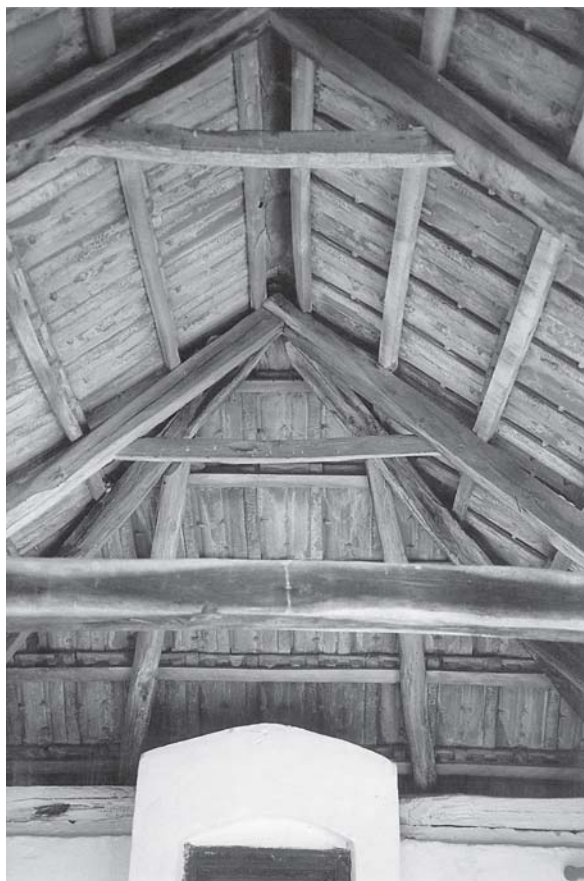
Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, tlocrt
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, plan

Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, staklena prizma nad svetištem
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, glass prism over the sanctuary

Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, poprečni presjek
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, cross section

Stara grobljanska kapela u Hrgovima Donjim, detalj krovne konstrukcije
Old graveyard chapel in Hrgovi Donji, roof construction detail

Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, detalj krovne konstrukcije
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, roof construction detail

Z. Hanžek, crkva u Hrgovima Donjim, pogled
Z. Hanžek, church in Hrgovi Donji, view

Križevi na groblju u Hrgovima Donjim (foto: D. Kiš)
Crosses on Hrgovi Donji graveyard

Psihologiju ostvarenja ne treba zamjenjivati s psihologijom stvaratelja. Ako se iz Hanžekove crkve očita stanovita poniznost, to nije poniznost ni u dimenzijama, niti u izboru oblika ili građevnim sredstvima. To je, ako je izraz iole prikladan, poniznost pred funkcijom. To je ono što većini suvremenih sakralnih gradnji nedostaje, a zapravo tvori nadmoć graditelja. Svoj je sadržaj Hanžek omeđio strogo strofom, prepoznao u njemu snagu smjera i mjesto svjetlosti. To je ono što se u svetom prostoru zbiva uvijek iznova ako milost prvog uvjeta bude zadovoljena. To je ono što Hanžekovu crkvu povezuje s crkvom sv. Petra na Boninovu u Dubrovniku, arhitekta Ivana Prtenjaka, najboljom sakralnom gradnjom druge polovice dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj.⁴

Dakako da se Prtenjakova i Hanžekova gradnja u mnogočemu razlikuju. Ponajprije u građevnom materijalu, demonstrativno druge naravi. Kamen, bjelina, Mediteran, klasicizam Prtenjakova ostarenja; cigla i drvo, Panonija u Hanžeka. Ipak, i u jednoj i

u drugoj crkvi sudjelovao je cijeli svijet. Zemljopis i povijest: bilo to mjesto najviše urbanosti, bilo to seosko groblje.

Da nešto postane amblem svoga svijeta, mora biti utemeljeno na osjetljivoj analitičnosti. Bilo bi nepravедno ne spomenuti da je crkva na Hrgovima Donjim rezultat dijaloga s preciznim franjevačkim konzultantom i poznavateljam domaće graditeljske baštine, zastupnikom naručitelja, fra Stjepanom Pavićem, koji je arhitektu Hanžeku povjerio ovu zadaću, i da je senzibilitet naručitelja za vlastiti svijet važan faktor po ishod gradnje.

Majstorska minijatura Zlatka Hanžeka čini čast njemu samome, njegovu naručitelju, cijelom kontekstu zdanja. Ona potvrđuje mogućnost dijaloga memorije i projekcije. Ali prije svega ona potvrđuje snagu sakralne funkcije i mogućnost da suvremena crkva ne bude hladna praznina ili nakičena ispraznost, nego živo mjesto nade.

Bilješke

- 1
Crkva još nema titulara, zato joj se puni naziv ne spominje u ovom tekstu. U mjestu se slave sv. Ilija i sv. Filip i Jakov.
- 2
Dipl. ing. arh. Zlatko Hanžek rođen je u Zagrebu 1953. godine. Diplomirao je 1977. godine na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu u klasi prof. Miroslava Begovića. Postdiplomski studij iz predmeta »Stanovanje« završio je 1985. godine u Beogradu. Sudjelovao je u većem broju opsežnih i složenih projekata (Petrokemijski kompleks u Kutini, Rafinerija nafte u Rijeci, Termoelektrana Plomin II, Klinička bolnica Novi Zagreb, ACY marine, Multifunkcionalne benzinske stanice INA-e). Objavljivanje ovog projekta prilika je za okupljanje cjelovitih podataka o Hanžekovu opusu, korisnih za daljnju »historizaciju« ovog arhitekta. Navodimo stoga realizacije kronološkim redom:
1979. »Jugovinil«, Kaštel Sućurac, Pogon S-PVC, objekt Sušenje
1980. PUG Kutina, Dušična kiselina, Kontrolna zgrada
1980. Spomen dom Crkvičko Polje, Plužine, Crna Gora
- 1980./81. »Nikola Tesla«, Zagreb, Nadogradnja pogona alatnice i maketarnice (idejno rješenje 1980., realizirano 1983.)
1981. »Jugopetrol«, Beograd, Instalacija Smederevo, Tehničko upravna zgrada, glavna porta
1981. Stambeno naselje »A. Hebrang«, blok 6, Slavonski Brod (idejni projekt 1981., realizacija 1981./86.)
1982. TE Plomin II, objekti visokogradnji u krugu elektrane, Glavni pogonski objekt strojarnica s bunkerskim dijelom
1983. ACY, Marina Milna na otoku Braču (realizirano 1984.)
1985. Kongresna dvorana uz hotel »Istra«, Brijuni (realizirano 1986./87.)
1985. Benzinske stanice u Zagrebu: Avenija Vukovar, Maksimirska, Langov trg, Trešnjevski trg
1986. Salon namještaja »Sava«, Novska (realizirano 1987.)
1987. Kapelica u selu Hrgovi Donji, BiH (realizirano 1987./2001.)
- 1987./88. OŠ »Antun Augustinčić«, Zaprešić, dogradnja i adaptacija (realizirano 1989./90.)
- 1988./89. Srednja škola Novska (realizirano 1989./92.)
1989. Stambeno naselje »A. Hebrang«, blok 7, Slavonski Brod (idejni projekt 1989., realizirano 1991./99.)
1989. Kapelica u selu Dokanj kraj Tuzle, BiH (u realizaciji)
1989. Apartmansko naselje Ravni kraj Labina (realizirano 1990., opskrbni centar, objekti II faze)
- 1989./90. »Automehanika«, Servis teretnih vozila, Jankomir, Zagreb (realizirano 1990./92.)
1990. Osnovna škola Štrpce, Kosovo
- 1991./92. Vlačka 79, Zagreb, Stambeno-poslovni objekt (realizirano 1999.)
- 1991./96. Petrinjska 59, Zagreb, Poslovni objekt Raiffeisenbank Austria (realizirano 1996.)
1995. Osnovna škola Roč, adaptacija i dogradnja (projekt 1992., realizirano 1995.)
- 1997./99. Trgovački centar Mercatone, Stupnik (realizirano 1999.)
2002. Stambeno naselje »A. Hebrang«, blok 8, Slavonski Brod (u realizaciji)
2003. Automehanika, Kovinska 2, Zagreb, Servis i salon automobila Citroen
- 3
Prostor svetišta je uzdignut i segmentno naglašen u sredini, zrcalno u odnosu na apsidu.
- 4
O Prtenjakovoj crkvi na Boninovu vidi: **Ž. Čorak**, *Crkva pokraj mora*, »Život umjetnosti«, 29–30, 1980., str. 155–161; **R. Ivančević**, *Mali centar velikog značaja*, »Arhitektura«, 178–179, 1981., str. 80–82.

Summary

Željka Čorak

Roof Foundations. Church in Hrgovi Donji, North Bosnia by Architect Zlatko Hanžek

Memory and projection relation crisis, oblivion of the sacred, hyperfunctionalisation or virtualisation of reality influences the character of contemporary sacral architecture. It often reaches out for models of indifferent containers or it in its

turn shows off with its shallow decorativeness, forgetting that the fundamental condition for shaping a sacral space is humbleness under its function. By activating memory (by codes of west Christian church space and by elements of the building heritage in north Bosnia) Zlatko Hanžek built an irrevocably modern church in Hrgovi Donji. Stern outline and volume, clarity of direction and functional/metaphysical light shaped a valuable work which could be connected with the best example of Croatian contemporary sacral building, Ivan Prtenjak's church in Dubrovnik.

Key words: Hrgovi Donji, Bosanska Posavina, Zlatko Hanžek, church, contemporary architecture